

ABD ve Rusya Ekseninde Dağlık-Karabağ'da Çatışma Çözümünü Geciktiren Güç Dengesi Sistemi

In the Context of the USA and Russia the Balance of Power System That Delays the Nagorno Karabakh Conflict Resolution Process

Ayça EMİNOĞLU^a, Yeşim AYDIN^b

MAKALE BİLGİSİ

<i>Makale Geçmişi</i>	
Başvuru	8 Şubat 2021
Kabul	19 Nisan 2021
Yayın	23 Eylül 2021
Makale Türü	Araştırma Makalesi

Anahtar Kelimeler

Güç Dengesi,
Arabuluculuk,
Dağlık-Karabağ,
Çatışma Çözümü

ARTICLE INFO

<i>Article History</i>	
Received	8 February 2021
Accepted	19 April 2021
Available Online	23 September 2021
Article Type	Research Article

Keywords

Balance of Power,
Mediation,
Nagorno-Karabakh,
Conflict Resolution

ÖZ

Dağlık-Karabağ, Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından uzun yıllar uluslararası alanda çözüm bekleyen bir çatışma bölgesi olarak yer almıştır. 1994 yılında taraflar arasında meseleye yönelik ateşkes anlaşmasının imzalanması ile çatışmaların büyük ölçüde sona ermesine yönelik adım atılmıştır. Ancak ABD ve Rusya tarafından bölge üzerinde oluşturulan güç dengesi uzlaşmayı mümkün kılacak bir barış anlaşmasının imzalanmasını 28 yıl geciktirmiştir. Çalışmanın temel araştırma sorusu, güç dengesi bağlamında Rusya ve ABD'nin Dağlık-Karabağ meselesine yönelik çatışma çözümüne ne derece etki ettiğidir. Bu bağlamda Rusya ve ABD'nin bir taraftan çözümün bir parçası olarak arabulucu, diğer taraftan da bu rollerini sekteye uğrattıkları şekilde ülke üzerinde güç dengesi oluşturmaya çalışan ikili rolleri tartışmaya çalışılmıştır. Ayrıca çalışmada, çatışma çözümünde sıklıkla başvurulan bir yöntem olarak arabuluculuğun önemi gösterilmiştir. Bu bakımdan çalışmanın, güç dengesinin çatışma çözümü üzerindeki etkisini göstermesinin yanı sıra bu durumu son dönemde meydana gelen değişimlerle birlikte değerlendirmesi nedenleriyle literatüre katkı sunması beklenmektedir.

ABSTRACT

After the collapse of the Soviet Union, Nagorno-Karabakh has been a conflict area waiting for a solution in the international arena for many years. With the signing of the ceasefire agreement between the parties in 1994, steps were taken towards ending the conflicts to a large extent. However, the balance of power established by the USA and Russia on the (disputed territory) delayed the signing of a peace agreement that would enable compromise for 28 years. The main research question of the study is to what extent Russia and the USA have an effect on the conflict resolution regarding the Nagorno-Karabakh issue in the context of the balance of power. In this context, it has been attempted to discuss the dual roles of Russia and the USA as a mediator as a part of the solution, and on the other hand, trying to create a balance of power over the country in such a way as to disrupt these roles. In addition, the importance of the mediator as a frequently used method in conflict resolution was shown in the study. In this respect, the study is expected to contribute to the literature due to the fact that it shows the effect of the balance of power on conflict resolution as well as evaluating this situation with the recent changes.

EXTENDED SUMMARY

Historically, the South Caucasus has attracted the attention of regional and global actors with the availability of existing energy resources. In this respect, the South Caucasus has become an area where external powers compete due to their rich energy resources. One of the competition areas in the region is the Nagorno-Karabakh issue, which has been

waiting for a solution for many years between Azerbaijan and Armenia. The demand of Nagorno-Karabakh Armenians to join Armenia in 1988 constituted the beginning of the issue that prevented the development of the region. Ultimately, this situation turned into a war between Azerbaijan and Armenia as the two sovereign states between 1992-1994. Although the conflict ended to a great extent by signing a ceasefire agreement between the parties

✉ Sorumlu Yazar/Corresponding Author

^a Doç.Dr., Karadeniz Teknik Üniversitesi, İİBF, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Trabzon, **E-Posta:** aeminoglu@ktu.edu.tr, **ORCID:** https://orcid.org/0000-0001-6925-7339

^b Doktora Öğrencisi (100/2000 YÖK Doktora Burslusu), Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Trabzon, **E-Posta:** yesim.aydinn@hotmail.com, **ORCID:** https://orcid.org/0000-0002-2978-2419

▲ Yazarlar bu çalışmanın tüm süreçlerinin araştırma ve yayın etiğine uygun olduğunu, etik kurallara ve bilimsel atf gösterme ilkelerine uyduğunu beyan etmiştir. Aksi bir durumda Akdeniz İİBF Dergisi sorumlu değildir.

in 1994, it took 28 years for an inclusive peace agreement to be signed.

Research Problem

The Nagorno-Karabakh issue could not be resolved for many years and it was effective in the sometimes violent clashes between the two sides. In this respect, the study aims to reveal which factor (s) were effective in the delay of conflict resolution regarding Nagorno-Karabakh issue. Considering that conflicts are initiated by states and are events resulted by states, the reasons why states prefer to intervene in a conflict and how this situation affects conflict resolution has been tried to be shown. In this direction, the mediation motivations of Russia, the USA and France as the co-chairs and the Minsk Group assigned to propose a solution to the Nagorno-Karabakh issue were analyzed. While, France does not have as much motivation for conflict resolution as Russia and the USA, these motivations have been shown in the context of Russia and USA, since they are more prominent actors.

Research Question

The main research question of the study is to what extent Russia and the USA have an effect on the conflict resolution regarding the Nagorno-Karabakh issue in the context of the balance of power. In addition, the study aims to answer which change or changes in the region were effective in signing the peace agreement in November 2020. The argument is that as the co-chairs of the Minsk Group, who were appointed as mediators in the conflict, Russia and the USA created a balance of power over Armenia and Azerbaijan in the case of Nagorno-Karabakh and therefore interrupted the resolution of the conflict. As a result of the change in the balance of power changed in favor of Azerbaijan, it was possible to sign the peace agreement in November 2020. Therefore, the study is expected to contribute to the literature due to the fact that it shows the effect of the balance of power on conflict resolution as well as evaluates this situation in accordance with the recent changes in Nagorno-Karabakh. The fact that it adopts an approach, which addresses conflict resolution from a balance of power perspective reveals the original side of the study.

Literature Review

Although previous studies on the subject approached the issue in the context of power politics and especially the realist paradigm, these studies did not evaluate the impact of the balance of power on the conflict resolution process. In other words, they have not directly addressed how mediation functions are weakened by the balance of power. In addition, these efforts are lacking in terms of the resumption of mobility in the region in 2020 and the peace agreement signed. In this respect, the study differs from previous studies on the subject because of its approach to conflict resolution within the context of balance of power and also the current developments.

Methodology

Document analysis, one of the qualitative research methods, was used to obtain the study data. The data obtained through books, articles and internet news were analyzed by descriptive analysis method.

Results and Conclusion

As a result of the researches, some findings were obtained in the study. Russia and the USA have been involved as mediators in many conflict zones since the Second World War. The approaches of Russia and the USA, which are in the Minsk Group as mediators regarding the Nagorno-Karabakh issue, towards a solution were not different from their interests in the region. Russia and the USA have been instrumental in keeping the conflict unsolved due to their existing bilateral relations with Azerbaijan and Armenia as conflict parties. Considering the region as its sphere of influence, Russia prioritized the continuation of the problem and keeping it under Russian control in order not to lose its intervention effect on the region. On the one hand, Russia supported Armenia while defending the territorial integrity of Azerbaijan. It also provided weapons to both sides to prevent an all-out war, which played an important role in the continuation of the clashes. The USA, on the other hand, did not see Russia as a threat in the years after the collapse of the Soviet Union and supported the resolution of the problem through the mediation of the Minsk Group. Because the USA's interest in the region is related to the existence of energy resources. For this reason, the USA has supported a permanent peace environment in the region in the context of energy security. However, allowing the Caucasus to be used as a US airspace during the September 11 attacks positively affected the US and Azerbaijan relations. However, this situation posed a threat to Russia, which sees the region as its domain. On the other hand, the USA's concern about Russia's intervention in Georgia since 2008 was effective in changing its policies towards the region. For the USA, Russia has become an actor in the region that needs to be balanced. However, although the USA adopted an approach towards a solution, this situation was not possible due to the obstructions of the Armenian lobby, which took part in the majority in the Congress.

In this respect, the struggle between Azerbaijan and Armenia has turned into a struggle between Russia and the USA with the parties needing the support of foreign powers. The balance of power created by Russia and the USA on Nagorno-Karabakh was effective in the unresolved conflict for many years. Therefore, after the ceasefire agreement was signed in 1994, the signing of the peace agreement became possible in 2020, 28 years later. The signing of the peace agreement is the result of the change in the balance of power with the economic and military strengthening of Azerbaijan. However, since the signing of the peace agreement is not a guarantee of lasting peace, the steps to be followed by the parties in the next process will be important for the success of the conflict resolution.

1. Giriş

Donmuş çatışma bölgelerinden biri olan Dağlık-Karabağ'ın yeniden Uluslararası İlişkiler gündemine taşınması, 2020 yılı Ekim ayında bölgede meydana gelen hareketlilik neticesinde gerçekleşmiştir (Doğan, 2020: 169). Çalışmanın şekillenmesinde bölgedeki güncel gelişmeler ile birlikte Kasım 2020'de taraflar arasında imzalanan barış anlaşması etkili olmuştur. Bu kapsamda, ilk olarak Güney Kafkasya'nın jeopolitik önemine dikkat çekilerek, bölgenin gelişmesinin önündeki en önemli engel olan Azerbaycan ve Ermenistan arasındaki Dağlık-Karabağ çatışmasının

nedenleri gösterilmeye çalışılmıştır. Daha sonrasında, 1994 yılında ateşkes imzalanmasından 2020 yılına kadar geçen sürede Dağlık-Karabağ meselesine yönelik çatışma çözümü, özellikle ABD ve Rusya yaklaşımları çerçevesinde analiz edilmeye çalışılmıştır. Son olarak ise çatışma çözümünün gecikmesinde, Dağlık-Karabağ üzerinde ABD ve Rusya tarafından sağlanan güç dengesinin etkisi vurgulanmaya çalışılmıştır. Ayrıca son dönem gelişmeleri ışığında, Azerbaycan'ın lehine güç dengelerinde meydana gelen değişimin, barış anlaşmasının imzalanmasında ne kadar etkili olduğu üzerinde durulmuştur.

Tarihsel bağlamda Dağlık-Karabağ, petrol ve doğalgaz bakımından zengin Azerbaycan ve Hazar bölgesine olan yakınlığıyla bölgesel ve küresel aktörlerin ilgisini çekmiştir. Dolayısıyla günümüz dünyası için önem teşkil eden enerji kaynaklarına yakın olmanın avantajlarını ve dezavantajlarını yaşayan Dağlık-Karabağ, önemli rekabet alanlarından bir tanesi olmuştur. Dağlık-Karabağ meselesi, Sovyetler Birliği döneminden kalan ve Soğuk Savaş sonrası dönemde, iki egemen devlet olan Azerbaycan ve Ermenistan arasında bir mücadeleye dönüşerek, uzun yıllar donmuş bir çatışma alanı olarak çözüm beklemiştir. Çözüme yönelik çabalar, 1992 yılında BM tarafından AGİT (Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı) Minsk Grubu'na devredilmiştir. Minsk Grubu eş başkanları olarak ABD, Rusya ve Fransa çatışma çözümünde yer almıştır. Böylece Dağlık-Karabağ, AGİT'in ilk kez arabuluculuk misyonuyla hareket ettiği çatışma bölgesi olmuş ve Minsk Grubu öncülüğünde çatışmanın çözülmesi hedeflenmiştir.

Taraflar arasında 1994 yılında ateşkes anlaşmasının imzalanması ile çatışmalar büyük ölçüde sona ermiş ve sonrasında barış anlaşmasına giden süreç başlamıştır. Ancak eşbaşkanlar tarafından önerilen çözümler bir sonuç vermemiş ve Dağlık-Karabağ çatışmasına yönelik barış anlaşmasının imzalanması uzun yıllar almıştır. Bu durum Dağlık-Karabağ'ın yalnızca Ermenistan ve Azerbaycan arasında yaşanan etnik temelli bir çatışma olmadığına işaret etmektedir. Öyle ki Dağlık-Karabağ, sahip olduğu önemden dolayı, farklı saiklerle birçok aktörün çözümsüz kalmasından yana olduğu, daha karmaşık yapıda siyasi bir meseledir. Öyle ki Rusya ve ABD, hem çözüme yönelik arabuluculuk yapmış hem de meselenin çözümsüz kalmasından fayda sağlamaları nedeniyle, çözümü engelleyici olarak hareket etmişlerdir. Bu durum, Dağlık-Karabağ üzerinde bir taraftan Rusya diğer taraftan da ABD tarafından oluşturulan güç dengesine işaret etmektedir. Bu bağlamda çalışmada, Dağlık-Karabağ üzerinde Rusya ve ABD tarafından sağlanan güç dengesinin, bölgeye yönelik yürütülen çatışma çözümü üzerindeki etkisi tümevarımsal metodoloji ile analiz edilmeye çalışılmıştır.

2. Uzun Süren Çatışma Çözüm Sürecinde Dağlık-Karabağ

Uluslararası politikada yeni bir döneme işaret eden Sovyetler Birliği'nin yıkılması, yeni çatışmaların da habercisi olmuştur. Sovyetler Birliği'nin ardından Hazar Denizi ve Güney Kafkasya bölgesi, öncelikle dünyanın en eski ve potansiyel olarak da en zengin petrol ve doğalgaz üretim alanlarından biri olması nedeniyle, uluslararası ilginin merkezine yerleşmiştir. Bu bakımdan bölgesel güçler olan İran, Türkiye ve Rusya ile çevrili, Asya ve

Avrupa'nın kesişim noktasında yer alan Güney Kafkasya, Soğuk Savaş sonrası dönemde jeopolitik rekabetlerin odağında yer almıştır (Kakachia, 2011: 15).

Petrol ve doğalgaz gibi rezervlere sahip coğrafyalar, günümüz dünyası için oldukça önem teşkil etmekte (Öcal, 2017: 594) ve bu nedenle de önemli birer rekabet alanı haline gelmektedirler. Sahip olduğu enerji kaynaklarının yanı sıra Kafkasya, bu stratejik alanda yaşayanların karakter yapılarının ve farklılıklarının şekillenmesinde de etkili olmuştur (Geukjian, 2012: 7). Nitekim Sovyet lideri Stalin tarafından da farklı milletlere, dillere ve dinlere sahip bölgenin önemine ve kendine has özelliklerine dikkat çekilmiştir (Hakala, 1998: 6). Bu bakımdan Aydın'ın da (2012: 1) belirttiği gibi Kafkaslar, çeşitli gerekçelerle bölge dışı aktörlerin orta veya uzun vadeli mücadelesine tanıklık etmiştir.

Kafkasya'nın gelişmesi ve istikrarına yönelik en önemli engeli, Azerbaycan ve Ermenistan arasındaki Dağlık-Karabağ¹ çatışması oluşturmaktadır (Pashayeva ve Goksel, 2011: 5). Bu bölgedeki sorun, temelde 20. yüzyılın siyasi gelişmeleri etrafında şekillenmiştir. Çatışma, Ermenistan'ın 1988 yılı başlarında Dağlık-Karabağ'ın Ermenistan'a devredilmesine yönelik talebi Sovyet hükümetine iletilmesiyle başlamıştır. Azerbaycan bu talebe karşı çıkarken, Ermenistan ve Dağlık-Karabağ'daki Ermeni çoğunluğu, Dağlık-Karabağ ve Ermenistan'ın birleşmesini onaylamıştır (Huseynov, 2010: 13). 10 Aralık 1991'de düzenlenen referandumda Ermenilerin çoğu bağımsızlık yönünde oy kullanmıştır. Bölgede yaşayan ve Ulusal Konye'de temsil edilmeyen Azerbaycanlılar tarafından bu referandum boykot edilmiştir. 6 Ocak 1992'de ise sözde Dağlık-Karabağ Cumhuriyeti bağımsızlığını ilan etmiştir (Krüger, 2010: 22). Azerbaycan ve Ermenistan arasındaki sorunların savaşa dönüşmesinde, Azerbaycan'a yönelik Ermeni saldırılarının artması ve iki ülkenin bağımsızlık ilan etmeleriyle aynı dönemde, Dağlık-Karabağ'daki Ermenilerin de Dağlık-Karabağ Cumhuriyeti'ni duyurmaları etkili olmuştur (Yılmaz ve İsmayilov, 2011: 4).

Böylece Dağlık-Karabağ Özerk Bölgesi'nin Azerbaycan'dan Ermenistan yetki alanına devredilmesine yönelik talep, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından kısa bir süre sonra, 1992 yılında iki ülke arasında büyük çaplı bir savaşı tetiklemiştir (Gasparyan, 2019: 236). Bu bağlamda, Dağlık-Karabağ çatışması, 1988-1990 yılları arasında toplumsal şiddet ve katliam; 1991'de karşıt ordu ve düzensiz birlikleri içeren küçük ölçekli Sovyet iç savaşı; 1992-1994 yılları arasında yeni kurulan iki egemen devlet arasındaki topyekün savaş; yüz binlerce mültecinin ve yerlerinden edilmiş kişinin ortaya çıkması; başlangıçtaki anlaşmazlık bölgelerinin çok daha ötesindeki geniş toprakların işgal edilmesi şeklinde kapsam ve çeşitlilik bakımından daha geniş çatışmaları da kapsamıştır (Broers, 2015: 556). Bu bakımdan Sovyetler Birliği sonrası dönemde Dağlık-Karabağ çatışması, egemen iki devlet olarak Azerbaycan ve Ermenistan arasındaki mücadeleyi ifade etmiştir.

Rusların ve Diaspora Ermenilerinin desteğini alan Ermenistan, düzenli bir ordudan yoksun Azerbaycan'ın karşılık verememesiyle Dağlık-Karabağ ile birlikte Karabağ'ı Ermenistan'a bağlayan Laçın koridorunu ve 7

¹ Dağlık-Karabağ veya Karabağ olarak ifade edilmektedir.

farklı Azerbaycan bölgesini işgal etmiştir (Öcal, 2017: 609). Bununla birlikte Ermeniler ve Azeriler tarafından, Karabağ'ın ayrılmaz parçası olduğuna dair ülkesel taleplerini doğrulayan etnik-tarih ve etnik kökenle ilgili mitler kullanılmıştır. Etnik geçmiş, anılar, değerler, gelenekler ve tarihsel hikâyelerin kullanımı, Karabağ üzerindeki rekabeti yoğunlaştıran hususlar olmuştur (Geukjian, 2012: 29). Savaş özellikle Ermeni diasporasının gözünde, Ermeni halkının asırlık mücadelesinin bir sembolü haline gelen Dağlık-Karabağ'da kararlı ve kendine güvenen bir Ermeni topluluğu ortaya çıkarmıştır (Hakala, 1998: 10).

Ermenistan, Azerbaycan ve Dağlık-Karabağ'ın 5 Mayıs 1994'te ateşkes için anlaşması (Pokalova, 2015: 73) bölgedeki büyük çaplı savaşları sona erdirmiştir. Ancak Azerbaycan ve Ermenistan'ın Dağlık-Karabağ'ın statüsüne ilişkin ortak bir karar üzerinde anlaşamaması, bu ateşkesin daha kapsayıcı bir anlaşmaya dönüşmesini engellemiştir. Ermeni bakış açısına göre Dağlık-Karabağ, 1991 Aralık referandumu itibarıyla yasal olarak Azerbaycan'dan ayrı ve 1992-1994 savaşında Azerbaycan'ı geri çekilmeye zorlamasından itibaren de fiilen (de facto) bağımsızdır. Azerbaycan tarafı ise bu referandumu, Sovyet anayasasına aykırılık teşkil etmesi ve Dağlık-Karabağ Azeri halkı tarafından referandumun boykot edilmesi nedenleriyle reddetmiştir (Freizer, 2014: 2-3).

Bölgedeki enerji kaynaklarının varlığının önem teşkil ettiği ancak bununla birlikte çeşitli riskleri ve tehditleri de beraberinde getirdiği (Erkan ve Eminoğlu, 2019: 317) Dağlık-Karabağ, Hazar bölgesindeki ulaşım yollarını ve petrolün kontrolünü sağlamak amacıyla, büyük güçlerin uluslararası mücadelesine sahne olmuştur. Öyle ki bu durum Dağlık-Karabağ'ı, "Büyük Oyun"un (Great Game) bir parçası haline getirmiştir (Öcal, 2017: 608). Bu bağlamda, Sovyet sonrası dönemde iki egemen devlet olarak Azerbaycan ve Ermenistan arasındaki Dağlık-Karabağ meselesi, uzun yıllar donmuş bir sorun olarak Güney Kafkasya'da çözüm beklemiştir. Tarihsel anlatılarla şekillenen sorunda taraflar, Dağlık-Karabağ'ın statüsüne ilişkin bir uzlaşma sağlayamamıştır. Böylece Dağlık Karabağ'da 1994 yılında ateşkesin sağlanmasının ardından kapsayıcı bir barış anlaşması için, çatışmaların tekrar başladığı 2020 yılını beklemek gerekmiştir.

3. Dağlık-Karabağ'da Çatışma Çözümüne Yönelik Girişimler

Kafkas coğrafyası, Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından Türkiye ve İran ile Rusya gibi bölgesel aktörlerle birlikte küresel bir aktör olarak ABD'nin mücadele verdiği bir alan olarak ön plana çıkmıştır (Üren, 2016: 15). Çatışma çözümü üzerine çalışmaları bulunan Wallenstein (2002: 26), ileriki yıllarda Balkanlar ve Kafkaslar'ın, çatışma çözümü düzenlemelerine ve siyasi çözümlere ihtiyaç duyan alanlar olarak dikkat çekeceğini belirtmiştir. "Kafkasya'nın Bosna'sı" benzetmesi yapılan Dağlık-Karabağ (Taşkiran, 2018: 1067), uzun yıllar Ermeni işgali altında kalmıştır. Donmuş çatışma alanı olarak Güney Kafkasya'da uzun yıllar çözüm bekleyen meselede 2020 yılında imzalanan barış anlaşması, önemli bir gelişme olmuştur. Bu bölümde, barış anlaşmasının imzalanmasına kadar ülkedeki çatışma çözüm süreci analiz edilmeye ve bu süreçte arabuluculuk misyonunun rolü gösterilmeye çalışılacaktır.

1994 yılından itibaren, Dağlık-Karabağ çatışmasını çözmek için barış alternatifleri önerilmişse de "barışsız-savaşızsız" olarak ifade edilen durum ülkede varlık göstermiştir. Çatışan tarafların uzlaşmaz tavırları ve soruna yönelik uluslararası ilginin farklılaşması gibi birçok neden, ülkedeki bu durumun ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Esasında çatışmaya yönelik barış girişimleri, 1994 ateşkesinden çok daha önce başlamıştır. Örneğin, ilk girişimlerden bir tanesi sözde Dağlık-Karabağ Cumhuriyeti'nin kurulmasını takiben, Rusya Devlet Başkanı Boris Yeltsin ve Kazakistan Devlet Başkanı Nursultan Nazarbayev tarafından üstlenilmiştir. Rusya-Kazakistan arabuluculuk görüşmesinin sonucunda yayınlanan tebliğde; ateşkes, Azerbaycan ve Ermenistan'ın Dağlık-Karabağ'daki anayasaya aykırı tüm eylemlerini iptal etmesi, yasal iktidar kurumlarının otoritesinin tanınması ve silahlı güçlerin Sovyetler Birliği dışındaki bölgeden çekilmesi üzerinde durulmuşsa da bu girişim o dönemde sonuç vermemiştir (Pokalova, 2014: 74).

Girişimlerin sonuç vermemesi nedeniyle, Dağlık-Karabağ meselesine yönelik kalıcı bir barış oluşturmak üzere farklı yollarla barışın tesis edilmesi gerektiği üzerinde durulmaya başlanmıştır. Bu konuda İran'dan da beklediği desteği göremeyen Azerbaycan, yeni çözüm arayışını Batı nezdinde aramaya karar vermiştir. Batılı ülkeler, bölgeye yönelik ilgileri dolayısıyla, BM ve AGİT aracılığıyla çeşitli girişimler başlatmıştır (Yılmaz ve İsmayilov, 2011: 5). Müzakere sürecinin değiştirilmesi ve yeni çatışma çözümü araçlarının belirlenmesi olasılığına yönelik sorular sorulmaya başlanmıştır (Freizer, 2014: 2). Müzakerelerin yürütülmesinde özellikle arabuluculuk, sorunun çözümünde başvurulan önemli bir araç olmuştur. Bu kapsamda çalışmada, Dağlık-Karabağ meselesine yönelik yeni çatışma çözüm yollarına geçmeden önce öncelikle çatışma çözüm süreci ve bu sürecin dinamikleri hakkında bilgi verilmesi uygun görülmüştür.

3.1. Çatışma Çözüm Süreci

Çatışma; eylem, uyumsuzluk ve aktör üçlüsünden meydana gelen ve genel olarak en az iki aktörün aynı anda mevcut kıt kaynakları elde etmek için ortaya çıkan mücadeleyi ifade etmektedir (Wallenstein, 2002: 16). Bu şekilde meydana gelen mücadele durumunun, barışçıl bir şekilde son bulmasını desteklemek üzere başlatılan girişim ise *çatışma çözümü (conflict resolution)* olarak adlandırılmaktadır. Mücadelenin nedenlerini ortaya koymayı hedefleyen (Özerdem, 2019: 27) çatışma çözümü, çatışmaları bastırma, yok etme veya kontrol altına alma ile ilgili bir süreç değildir. Benzer şekilde, çatışmadan kaçınmak veya karşı tarafı güç kullanarak fethetme ile de ilgili değildir. Dolayısıyla temel hedefi çatışma şiddetinin sınırlanabilmesi ve azaltılabilmesi, mücadelenin nedenlerinin ortaya koyulabilmesi, tarafların uzlaşmazlık üzerinde karşılıklı olarak anlaşabilmesi ve tarafların ayrılması için resmi ve gayriresmî bir biçimde çabaların sürdürülmesidir (Bercovitch ve Jackson, 2020: 15-16).

Çatışma çözümü ön görüşmeler, barış müzakeresi, barış anlaşması, onaylama ve uygulama şeklinde 5 aşamalı bir süreci ifade etmektedir (Özerdem, 2013: 95). Çatışma çözümünün ilk adımı olan "ön görüşmeler", barış müzakeresinin öncesinde gerçekleşmekte olup, tarafların müzakereye yönelik ilgilerinin artırılması amaçlanmaktadır. İkinci aşama olan "barış müzakeresi" ise

çatışan tarafların uyumsuzluğu gidermesine ve düzenin sağlanması için gerekli adımların atılmasına yönelik fırsatları barındırmaktadır (Özerdem, 2013: 95-97). Ancak taraflar arasındaki şiddetin müzakerelerin yürütülmesini zorlaştırması, çoğunlukla ilk olarak “barış anlaşması”nın oluşturulmasına yol açmaktadır (Wallensteen, 2002: 207). Nitekim barış anlaşmaları, çatışma çözümünün ayrılmaz bir parçasıdır. Ancak yine de anlaşma uygulanıyor olsa bile bu durum, kalıcı bir barış oluşturulması için yeterli olmayabilir. Öyle ki taraflar arasında barışın sağlanması için bir anlaşmadan daha fazlasına ihtiyaç duyulmaktadır (Wallensteen, 2002: 8). Bu bağlamda, dördüncü aşama olarak, tüm tarafların rızasını gerektiren “onaylama” sürecine ihtiyaç duyulmaktadır. Yani anlaşma, tüm tarafların onayını almalıdır. Nihayetinde son aşama olarak onaylanan anlaşmanın silahsızlanma, eski savaşçıların terhis ve topluma tekrar entegre olması, geçiş önlemlerinin alınması, insan haklarının korunması, ekonomik iyileştirme, mültecilerin yerleşimi gibi pek çok durumu ifade eden “uygulama”ya geçilmektedir (Özerdem, 2013: 97-99). Ancak çatışma çözüm süreci her durumda kolay bir şekilde gerçekleşmemektedir. Bu doğrultuda çatışma çözümünün başarılı bir şekilde yerine getirilmesinin, beş farklı aşama ile gerçekleştiğini söylemek mümkündür. Özellikle barış anlaşmaları, çatışma çözümünün en önemli aşamasını oluşturmaktadır. Bununla birlikte kalıcı barış, barış anlaşmasının imzalanmasının da ötesinde anlaşmanın onaylanması ve uygulanması da dahil olmak üzere daha kapsamlı bir durumu ifade etmektedir.

Ayrılkçı etnik savaşlar veya egemen bir devlet ile bağımsız yönetim oluşturmaya çalışan bağımsızlık ilan eden bölge arasındaki çatışmalar, çözümün daha zor gerçekleştiği çatışmalar arasında yer almaktadır. Öyle ki bu tür çatışmalar, sadece kimlik grupları arasında değil, aynı zamanda bir devletin bölgesel temelleri arasındaki çatışmalarla da karmaşıklaşmış durumdadır. Dolayısıyla bu çatışmalar, devlet olma ilkeleri olarak self-determinasyon (ayrılıkçılar tarafından iddia edilir) ve ülkesel bütünlüğün korunması (ana devletler -parent states- tarafından iddia edilir) arasındaki çatışmayı ortaya koymaktadır. Bu ilkeler arasındaki gerilimler nedeniyle de, ayrılkçı çatışmalarda müzakere edilen çözümler bir kural olmak yerine istisna olarak kalmaktadır (Pokalova, 2014: 70). Bu doğrultuda çatışma çözümü, çatışmanın doğasına bağlı olarak çözümü daha güç bir süreci de ifade edebilmektedir. Dağlık-Karabağ'daki gibi ayrılkçılar ve ana devlet (parent state) arasında gerçekleşen mücadeleler, çözümün güç gerçekleştiği çatışmalar arasındadır.

Çatışmaların her iki tarafının kâr elde edebileceği şekilde uzlaşma veya anlaşmazlıktan çıkış yolu olarak, iletişimin yeniden canlandırılmasında üçüncü bir tarafa sıklıkla ihtiyaç duyulmaktadır (Mitchell, 1981: 287). Üçüncü tarafın *arabuluculuğu* ile barış müzakerelerinin yürütülmesinin kolaylaşması beklenmektedir (Özerdem, 2013: 74). Müzakere, ciddi farklılıkların bulunmadığı konularda işlem yapmak ve anlaşmalara varmak ile bir anlaşmazlığı veya çatışmayı çözmek üzere yaygın biçimde kullanılan yapılandırılmış bir iletişim ve pazarlık sürecidir.

Müzakerelerde çatışan taraflar gönüllü bir şekilde sorunları tartışmak ve karşılıklı kabul edilebilir bir anlaşmaya varmak için bir araya gelmektedirler. Ancak müzakerelere girişmek ve başlatmak zor ise veya müzakere başlamış ancak bir çıkmaza girmişse taraflar, çatışma ile doğrudan ilgisi olmayan üçüncü bir tarafın yardımını içeren farklı bir anlaşmazlık çözüm sürecine ihtiyaç duyulabilmektedirler (Moore, 2014: 24). Bu yönde bir ihtiyacın sonucunda arabuluculuk, müzakerelerin farklı yollarla sürdürülmesini ifade etmektedir (Bercovitch ve Jackson, 2020: 69).

20. yüzyılın ortalarından itibaren müzakere ve arabuluculuk barış yapımının en önemli unsurları olmuştur (Bercovitch ve Jackson, 2020: 90). Uluslararası düzeyde arabuluculuk görevi, 1945 yılından itibaren Etiyopya İmparatoru ve ABD Dışişleri Bakanı gibi bireylerden, Uluslararası Kızılhaç Komitesi gibi örgütlere kadar araçlar tarafından uygulanmıştır (Mitchell, 1981: 280-281). Soğuk Savaş sonrası dönemde artan etnik-kimlik temelli çatışmalar, ekonomik eşitsizlik ve kaynakların yetersizliği ile birlikte terörizmin farklı biçimleri nedeniyle ortaya çıkan tehditler sonucunda arabuluculuk, daha fazla başvurulan bir yöntem haline gelmiştir (Bercovitch ve Jackson, 2020: 65-66). Bu bağlamda, çatışma çözümünün sekteye uğraması durumunda sıklıkla başvuru olan bu yöntemin, barışın tesis edilmesinde önemli bir araç olduğunu söylemek mümkündür. Soğuk Savaş sonrası dönemde Güney Kafkasya'da uzun yıllar donmuş bir mesele olarak beklemiş olan Dağlık-Karabağ, çatışma çözümünde arabuluculuğun önemini göstermesi bakımından önemli bir örnektir.

3.2. Dağlık-Karabağ'da Çatışma Çözüm Süreci

Dağlık-Karabağ çatışmasına yönelik arabuluculuk girişimleri, Rusya-Kazakistan barış planının başarısızlığa uğramasıyla, 1991 yılında savaşın başlamasından kısa bir süre sonra gündeme gelmiştir. İran'ın ateşkes sağlamaya çalıştığı 1992 yılında AGİT, Ermenistan ve Azerbaycan başkanlarıyla doğrudan çalışmak üzere Minsk Grubunu² kurmuştur (Gamaghelyan, 2010: 36-37). Böylece 1992 yılı itibarıyla Ermenistan ve Azerbaycan arasındaki müzakere süreci AGİT Minsk Grubu'nun arabuluculuğu nezdinde yürütülmeye başlanmıştır.

Dağlık-Karabağ'da meydana gelen işgaller karşısında BM Güvenlik Konseyi 822, 853, 874 ve 884 sayılı kararları alarak taraflara ateşkes, işgal güçlerinin Azerbaycan topraklarından çekilmesi, müzakerelerin devam etmesi, bölgedeki tüm ekonomik ablukaların kaldırılması yönünde çağrıda bulunmuştur. Ayrıca Ermenistan'dan, BM kararlarına ve AGİT Minsk Grubu girişimlerine uymaları konusunda Dağlık-Karabağ yetkilileri üzerindeki etkisini kullanması da talep edilmiştir. (Gasparyan, 2019: 237). Dolayısıyla, BM'nin tutumu genel olarak savaşı kınayan ve bölgedeki tüm devletlerin ülkesel bütünlüğünü onaylayan, Güvenlik Konseyi kararlarını çıkarmak olmuştur. BM'nin çözüm çabalarını AGİT'e devretmesiyle (Cornell, 2001: 96) örgüt, ilk kez bir çatışmada arabulucu olarak yer almıştır (Cavanaugh, 2017: 5). Bu bağlamda AGİT, Soğuk Savaş sonrası dönemde uluslararası bir organizasyon olarak yeniden oluşturulmuş ve özellikle Kafkasya ve Güneydoğu

² AGİT görüşmelerinin Minsk Grubu olarak adlandırılmasında, Dağlık-Karabağ'ın statüsüne ilişkin barış konferansının Belarus'un başkentinde düzenlenmesine yönelik plan etkili olmuştur. AGİT Minsk Grubu'nun diğer üyeleri arasında ise Ermenistan, Azerbaycan, Belarus, Çek

Cumhuriyeti (1993 yılına kadar), Fransa, Almanya, İtalya, Rusya, İsveç, Türkiye, ABD ve Dağlık-Karabağ temsilcileri yer almıştır (Gasparyan, 2019: 2).

Avrupa'daki çeşitli bölgesel çatışma komplekslerinde önemli hale gelmiştir (Wallenstein, 2002: 211). Çatışma çözüm sürecinde arabulucuya başvurulması, barışın tesis edilmesinde arabuluculuk girişimlerinin önemine işaret etmektedir. Bu girişimlerle birlikte Rusya Savunma ve Dışişleri Bakanlarının tasarladıkları anlaşma, Dağlık-Karabağ silahlı güçlerinin yanı sıra Azerbaycan ve Ermenistan Savunma Bakanlıklarınca da kabul edilerek 13 Mayıs 1994'te imzalanmıştır (Gasparyan, 2019: 237). Böylece, Dağlık-Karabağ çatışması büyük ölçüde sona ermiş ve barışçıl müzakerelere ve kapsayıcı siyasi çözüm olasılığına giden süreç başlamıştır (Gasparyan, 2019: 235). Eş başkanlar, Minsk Konferansı'nı başlatmayı mümkün kılacak bir çözüme varmayı hedeflemiştir. Bu kapsamda, Finlandiya ve Rusya tam bir çözümün sağlanması için Temmuz 1995, Eylül 1995 ve Mart 1996'da yazılı teklifte bulunmuştur. Buna göre çözüm; Azerbaycan'ın toprak bütünlüğüne saygı ile mültecilerin özgür ve gönüllü geri dönüşlerinin yanı sıra Ermenistan'a engelsiz erişimi de içeren güvenliğin sağlandığı Dağlık-Karabağ'ın özerkliği ilkeleri etrafında ortaya koyulmuştur. Eş başkanların önerisi çatışan taraflarca reddedilmiş ve Minsk Grubu üyeleri diğer tarafın görüşlerini benimsemekle suçlanmıştır (Hakala, 1998: 9).

AGİT Minsk Grubu, 1997 yılında Rusya'nın yanı sıra ABD ve Fransa'nın eş başkan olmaları ile değişime uğramıştır (Gamaghelyan, 2010: 37). 1994 ateşkesinden çatışmaların büyük ölçüde alevlendiği 2016 yılına kadar eş başkanlar, taraflara çeşitli barış önerileri sunarak Ermenistan ve Azerbaycan başkanları arasında düzenli toplantılar ayarlamıştır. Öneriler arasında 1997 yılındaki "paket" ve "aşamalı" planları, 1998 yılı "ortak devlet" önerisi ve 2007 yılında "Temel (Madrid) İlkeleri" ön plana çıkmaktadır. Ancak hiçbir belge üzerinde anlaşma sağlanamamış ve çeşitli öneriler farklı zamanlarda taraflardan biri veya diğeri tarafından reddedilmiştir (Gasparyan, 2019: 237-238).

Minsk Grubu'nun paket anlaşması, tarafların iç egemenliğini desteklerken Dağlık-Karabağ'ın statüsünü de içeren tüm anlaşmazlık konularında kapsayıcı anlaşmaya varmalarını önermiştir. Bu öneri, Karabağ Ermenileri tarafından reddedilmiş ancak Ermenistan ve Azerbaycan tarafından kabul edilmiştir. Aşamalı öneri, Ermenilerin Dağlık-Karabağ dışında işgal altındaki Azeri topraklarından (Dağlık-Karabağ'ı Ermenistan'a bağlayan Laçın hariç olmak üzere) çekilmesi, yerinden edilmişlerin evlerine geri dönmesi, ekonomik ambargoların kaldırılması ve ancak bu önlemler uygulandıktan sonra Dağlık-Karabağ'ın statüsüyle ilgili son tartışmalara devam edilmesi çağrısında bulunmuştur. Azerbaycan ve Ermenistan koşullu olarak bu planı kabul etmişler de Karabağ'daki Ermeni yetkililer herhangi bir görüşme başlamadan önce bağımsızlıklarının güvence altına alınmasını talep ederek planı reddetmişlerdir. 1998 yılında ise Minsk Grubu, Dağlık-Karabağ'ın ayrılık hakkına sahip olmayacak şekilde de facto bağımsız olmasını öngören ortak devlet önerisini ortaya koymuştur. Bu plan da Ermenistan ve Karabağ'daki Ermeni yetkililer tarafından kabul edilmekle birlikte Azerbaycan tarafından reddedilmiştir (Huseynov, 2010: 14-15).

Bir başka girişim olan 29 Kasım 2007 tarihli Madrid ilkelerinde ise Dağlık-Karabağ'ın çevresindeki işgal edilmiş yerlerin boşaltılması, Ermenistan'ı Dağlık-Karabağ'a bağlayan koridorun açılması, yerinden edilmişlerin yerlerine geri dönmeleri, Dağlık-Karabağ Ermenilerine kendilerini idare etme hakkı tanınması, Dağlık-Karabağ'ın hukuki statüsünün belirlenmesi gerektiği üzerinde durulmuştur (Sapmaz ve Sarı, 2012: 5). Azerbaycan çatışmada kendisini toprakları işgal edilen ve ülkesel bütünlüğü ihlal edilen mağdur taraf olarak görmüştür. Azerbaycan hükümetinin çatışmaya yaklaşımı, Dağlık-Karabağ'ın kültürel ve ekonomik özerkliğe sahip olabileceği ancak bağımsızlığa sahip olamayacağı şeklindedir. Azerbaycan aynı zamanda Dağlık-Karabağ'ın statüsüne yönelik müzakerelere ön koşul olarak, Ermeni güçlerinin Azerbaycan illerinden koşulsuz bir şekilde çekilmesini ve Azeri mültecilerin bu bölgelere geri dönmelerini talep etmiştir. Azerbaycan çatışmanın barışçıl bir şekilde çözümüne bağlı kalmayı taahhüt etmiş, Dağlık-Karabağ'ın statüsünü değiştirmeye kesinlikle karşı çıkmıştır (Gasparyan, 2019: 242-243).

Dağlık-Karabağ Ermenileri, kendi kaderini tayin hakkı üzerinde dururken buna karşılık Azerbaycan'ın toprak bütünlüğü üzerinde durması ve her iki taraf için de Dağlık-Karabağ'ın stratejik konumu nedeniyle önemli bir alan olması, çatışmanın çözümsüzlüğünde rol oynamıştır (Söker, 2017: 560). Böylece taraflar, mevcut statükoyu koruyarak büyük çatışmalardan kaçınmayı tercih etmişlerdir (Huseynov, 2010: 18). Dolayısıyla 1992 yılında Minsk Grubu'nun arabuluculuğunda yürütülmeye başlanan müzakereler 2020 yılına kadar bir sonuç vermemiştir. Her iki çatışan taraf da bölgenin kontrolünü sağlamayı bu nedenle de taleplerinden ödün vermemeyi tercih etmiştir.

Çatışma çözümünü geciktiren temel başarısızlık, küresel aktörlerin kendi çıkarlarını önceleyen yaklaşımları ile ilgili olmuştur. Öyle ki AGİT öncülüğünde yürütülen müzakereler, her iki taraf ve özellikle de Azerbaycan için tatmin edici bulunmamıştır (Kurt, 2021). Dolayısıyla küresel aktörlerin arabuluculuk vasıtasıyla çatışan taraflar üzerinden kendi çıkarlarını hayata geçirmeye çalıştığı Dağlık-Karabağ'da kapsamlı bir çözüm, taraflar arasında çatışmaların yeniden alevlendiği 2020 yılına kadar mümkün olmamıştır. Diğer bir ifadeyle, Dağlık-Karabağ'da müzakere aşamasından taraflar arasında barış anlaşmasının imzalandığı aşamaya geçilmesi 28 yıl gibi uzun bir sürede mümkün olabilmştir. Bu durum, bahse konu çatışmadan hareketle, çatışma çözümünde arabuluculuk işlevlerinin önemini gözler önüne sermesinin yanı sıra, ilgili aktörlerin bölgeye yönelik yaklaşımlarının, sürecin sekteye uğramasında ne şekilde etkili olduğunu da göstermektedir.

3.3. Dağlık-Karabağ'a Yönelik Çatışma Çözüm Sürecinde ABD ve Rusya'nın Yaklaşımları

Karabağ müzakere süreci, güç temelli sıfır toplamlı oyunda³ (*zero sum game*) çatışan tarafların kilit rol oynadığını göstermiştir. Ermenistan, Azerbaycan'ın Dağlık-Karabağ üzerindeki iddiasından vazgeçmesini talep ederken diğer yandan Azerbaycan ise sahip olduğu kaynaklar ve daha geniş ekonomik potansiyeli nedeniyle mağlup olan taraf

³Uzun vadede mevcut statüko cazip olmasa da Ermenistan ve Azerbaycan, çatışmayı sıfır toplamlı bir oyun (*zero sum game*) olarak görmekte ve müzakere sürecinde herhangi bir ilerlemeye yol açacak şekilde tavizde

bulunmak istememektedirler(Center for Security Studies (CSS) Analysis in Security Policy, 2013: 2).

yaklaşımını reddetmiştir (Huseynov, 2010: 17). Bu bağlamda üçlü eş başkanlık yapısıyla Minsk Grubu olarak Moskova, Paris ve Washington, çatışma sonrası çözümün sağlanmasında önemli rol oynayacak aktörler olarak ön plana çıkmıştır. Ancak eş başkanların enerji, güvenlik ve ticaret konularında Ermenistan ve Azerbaycan ile aralarındaki ikili meseleler, eş başkanları Güney Kafkasya'da politik oyuncular haline getirmiştir (Waal, 2010: 164-165). Bu bakımdan Dağlık-Karabağ, bölgesel bir sorun olmanın ötesinde güç mücadelesinin verildiği siyasi bir alan haline gelmiştir (Öztarsu, 2012: 245).

Dağlık-Karabağ meselesinde uzlaşa sağlanmasına yönelik teşvik edici çok az sebebe sahip Fransa, çatışma çözümüne yönelik aktif bir yaklaşım benimsememiştir (Gamaghelyan, 2010: 46). Bu kapsamda ABD ve Rusya çatışma çözümüne yönelik daha fazla ön plana çıkan aktörler olmuştur. Esasında ABD ve Rusya, 1945'ten beri çok sayıda çatışmanın arabuluculuğunda yer almıştır. Sahip oldukları geniş askeri ve ekonomik kaynaklar ile dünya çapındaki çıkarları, iki süper gücün yerel çatışmalara müdahale etmesinde ve çatışmaların sonucunu etkilemesinde güç ve motivasyon kaynağı oluşturmuştur (Touval, 1992: 232). Benzer durum, Soğuk Savaş sonrası dönemde Rusya ve ABD'nin Dağlık-Karabağ çatışma çözüm sürecine yönelik yaklaşımlarında da belirleyici olmuştur Her iki aktörün de Kafkaslar'a yönelik ilgiye sahip olması arabuluculuk sürecinde hangi motivasyonlarla hareket edecek olduklarına dair ipucu vermektedir.

Rusya, Güney Kafkasya'daki Eski Sovyet Cumhuriyetleri'nin ekonomileri üzerinde gerek doğrudan yatırımlar gerek stratejik ihracat yollarının kontrolü ile bölgeyle uzun süredir ilgilenmektedir (Oskanian, 2013: 134). Bölgeyi kendi etki alanı olarak gören Rusya, Dağlık-Karabağ meselesinin hukuk kuralları yerine kendi çıkarları doğrultusunda çözülmesine dikkat eden yaklaşımı benimsemiştir (Yılmaz ve İsmayilov, 2011: 14). Diğer yandan ABD ise yeni petrol kaynakları arayışı nedeniyle Hazar Havzası'na ilgi duymaktadır (Croissant, 2007: 353). Hazar petrolüne yatırım yapan ABD petrol şirketleri, yeni bir savaşın yatırımlarını tehlikeye atabileceğinden endişe ettiğinden, Azerbaycan ve Ermenistan arasında kalıcı bir barış ve ilişkilerin geliştirilmesi yaklaşımı ile hareket etmiştir. Ayrıca Azerbaycan ve Ermenistan ilişkilerinin geliştirilmesi daha fazla bölgesel entegrasyon sağlayacak ve ABD'nin bölgedeki etkisini artıracak bir gelişme olarak değerlendirilmiştir (Gamaghelyan, 2010: 45-46). Bu kapsamda, ABD ve Rusya Minsk Grubu eş başkanları olmalarının yanında, Güney Kafkasya'ya yönelik ilgileri nedeniyle de Dağlık-Karabağ'a yönelik çatışma çözümünde daha fazla öne çıkan aktörler olmuştur. Rusya bu konuda çatışmanın kendi kontrolünde ve çözümsüz kalmasına dikkat ederken, ABD ise bölgeye yönelik çıkarlarının tehlikeye girmemesi için bölgede kalıcı bir barışı desteklemiştir.

Rusya'nın meselenin çözümsüz ve kendi denetiminde kalmasına dikkat eden yaklaşımının arkasında iki sebep vardır. Eğer Dağlık-Karabağ meselesi çözülürse, Ermenistan'ın Moskova'ya bağımlılığı azalmış olacaktır. Ayrıca Azerbaycan'ın sahip olduğu enerji sayesinde, Avrupa ve ABD ile yakınlaşma ihtimali artmış olacaktır (Söker, 2017: 563). Dolayısıyla Rusya, Minsk Grubu ile başından beri ilgili olurken, uluslararası bir örgütün yerini

almasına ve Kafkasya'daki çıkarlarını engellemesine izin vermemeye çalışmıştır (Cornell, 2001: 99). Örneğin, 1998 yılında Dağlık-Karabağ çatışmasına yönelik önerilen "ortak devlet" planı (benzer plan daha önce Abhazya ve Transdinyester'de de Rusya tarafından kullanılmıştır), çatışmaya yönelik herhangi bir uzun dönemli çözümü önleyecek şekildedir (Cornell, 2001: 112). Bu durum, Rusya'nın bölgeye yönelik ikili yaklaşımına işaret etmektedir. Minsk Grubu eş başkanı olan Rusya, bir taraftan çözümün parçası olarak arabuluculuk misyonunu üstlenirken, diğer taraftan da bölgeye yönelik ilgisiyle çatışmanın çözümsüz ve kendi kontrolünde kalmasına dikkat etmiştir.

Minsk Grubu eş başkanlığına yükselen ABD ise Karabağ müzakerelerinde daha aktif arabulucu olarak hareket etmiştir (Croissant, 2007: 361). ABD, Sovyetler Birliği'nin dağılmasının hemen sonrasında Rusya'nın Kafkasya'ya yönelik politikalarıyla ilgilenmemiştir. ABD'nin Kafkasya'ya yönelik politikası, temelde Hazar enerji kaynakları ile ilgili olup, bu kaynakların doğu-batı enerji koridoru aracılığıyla dünya pazarlarına taşınmasına öncelik vermiştir. ABD, AGİT'in ateşkesin temel aktörü olmasını, ateşkesi sürdürmesini ve Dağlık-Karabağ çatışmasının çözümünü sağlamasını istemiştir. Ancak ABD yönetimi, Ermeni lobisinin etkisi altında bulunan ABD Kongresi tarafından kısıtlanmıştır (Kasım, 2012: 233-234). 11 Eylül saldırıları sonrasında ise ABD'nin Kafkas politikasında değişiklik meydana gelmiştir. Bu değişiklikte, Azerbaycan'ın askeri anlamda Afganistan ve Irak operasyonlarına yönelik katkısı etkili olmuştur. Böylece ABD, Kafkaslardaki aktif askeri varlığı ile birlikte bölgedeki etkisini artırarak, Rusya'nın baskın rolüne zarar vermiştir. Ayrıca 2008'de Rusya'nın Gürcistan müdahalesi de bölgesel parametreleri değiştirerek Batılı ülkelerin Rusya'ya bakışını etkilemiştir (Kasım, 2012: 237).

Bu bağlamda Minsk Grubu eş başkanları olarak ABD ve Rusya'nın Kafkasya'ya yönelik ilgileri, iki aktörün doğrudan çıkarları ile ilgili olmuştur. Bir tarafta bölgeyi kendi kontrolünde tutmayı hedefleyen Rusya ve diğer yandan da bölgede barışın sağlanmasını Hazar Denizi'ne yönelik ilgisi nedeniyle gerekli gören ABD yaklaşımları, Dağlık-Karabağ üzerinden giderek karşılıklı mücadeleye dönüşmüştür. Diğer bir ifadeyle, başlangıçta bölgeye yönelik çok fazla ilgi göstermeyip çatışma çözümünü AGİT'e bırakan ABD'nin, 11 Eylül sonrasında bölgeye yönelik ilgisini artırmasının Rusya tarafından endişe ile karşılanması ve 2008'deki Gürcistan müdahalesi ile ABD'nin Rusya'ya yönelik yaklaşımında meydana gelen değişim, bölgede iki aktörün Dağlık-Karabağ üzerinde uzun süre devam edecek mücadelesine işaret etmektedir.

4. Dağlık-Karabağ'da Geciken Çözümün Arka Planı: Güç Dengesi Sistemi

Sovyetler Birliği döneminde ABD-Sovyet küresel rekabeti bağlamında gerçekleşen arabuluculuklarda, süper güçlerin çatışan taraflar üzerinde baskı kurma isteği sınırlı kalmıştır. ABD ve Sovyetler Birliği, çatışmayı çözmeye istediğinden ziyade müttefikleriyle ilişkilerini korumayı önclemiştir (Touval, 1992: 245). Örneğin ABD'yi arabuluculuk yapmaya iten sebepler arasında, Sovyetler Birliği'nin bir çatışmaya müdahale etmek suretiyle etkisini arttırabileceği endişesi yer almıştır (Touval, 1992: 237). Diğer bir ifadeyle ABD, arabuluculuk vasıtasıyla Sovyet etkisini azaltmayı

hedeflemiştir. Benzer durum, Sovyet sonrası dönemde ABD-Rusya rekabetinin Dağlık-Karabağ üzerinde nasıl devam ettiğini göstermektedir.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından bugüne Güney Kafkasya, Rusya ile Batı ve özellikle de ABD arasında ciddi bir rekabet alanı olarak görülmeye başlanmıştır (Markedonov ve Suchkov, 2020: 188). Bölgeyi kendi etki alanı olarak görmeye devam eden Rusya da dahil olmak üzere önemli bölgesel aktörler tarafından çevrili Güney Kafkasya'da yer alan Ermenistan ve Azerbaycan'ın kendi güvenliklerini bağımsız bir şekilde sağlayamaması, dış güçlerle ittifak kurmalarını gerektirmiştir. Bu durum, dış güçler arasındaki gerilimleri tırmandıracak şekilde dış güçlerin çıkarlarının birbirine karşı mücadelesine yol açmıştır (Huseynov, 2010: 29). Nitekim Dağlık-Karabağ meselesinin uzun yıllar çözümsüz kalmasında ve daha da kötüleşmesinde, bölgedeki temel aktörler arasındaki güç politikaları etkili olmuştur (Center for Security Studies (CSS) Analysis in Security Policy, 2013: 3). Bu bakımdan Azerbaycan ve Ermenistan'ın Dağlık-Karabağ üzerindeki mücadeleyi yürütebilmek için dış güçlerin desteğine ihtiyaç duyması, çatışmayı şekillendiren unsur olarak dış aktörlerin bölgedeki güç mücadelesine zemin hazırlamıştır.

Kafkasya üzerinde özellikle zengin enerji kaynaklarını temel alan mücadele, zamanla güç dengesine evrilmiş durumdadır ve bu denge, küresel aktör olarak ABD ve buna karşılık bölgesel bir aktör olarak Rusya tarafından oluşturulmuştur (Üren, 2016: 19). Devletler arasındaki güç mücadelesinin sonucunda meydana gelen denge durumunu ifade eden güç dengesi (*balance of power*) üç şekilde oluşmaktadır. Devletler açısından gücü koruyan yaklaşımlar statükoya, gücü artıran yaklaşımlar emperyalizme ve gücü gösteren yaklaşımlar ise prestij politikalarına işaret etmektedir. Bu yaklaşımların hiçbirinin mutlak hakimiyeti söz konusu olamayacağından, nihayetinde mevcut güçler arasında bir denge durumu ortaya çıkmaktadır (Tanrısever, 2019: 57). Dağlık-Karabağ meselesi, statükonun korunmaya çalışıldığı ve bu sayede güç dengesinin meydana geldiği çatışma durumuna örnektir. Ülkedeki bu durum ise çatışmanın uzun yıllar çözümsüz kalmasına yol açmıştır.

Karabağ meselesine yönelik çatışma çözümünün gecikmesinden en fazla fayda sağlayan devlet Rusya olmuştur. Rusya'nın temel hedefi, çatışmanın devamını önlemek suretiyle Azerbaycan ve Ermenistan'ın yeterince güçlenmesini engellemek ve bu iki devleti dış desteğe muhtaç bırakmaya çalışmaktır (Kuduban ve Kaya, 2018: 934). Bu bakımdan Rusya, bir yandan Ermenistan ile stratejik ittifak oluştururken diğer yandan da Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünü kabul etmiştir (Markedonov ve Suchkov, 2020: 186). Bu kapsamda Rusya üç aşamalı dengeleme stratejisi izlemiştir. Rusya, Ermenistan ile askeri bir ittifakı koruyarak Azerbaycan'ı dengelemiştir; her iki ülkeyi topyekun bir savaştan caydırmak amacıyla silah sağlamış, Batı etkisini dengelemek ve donmuş çatışmayı çözmek üzere olası NATO müdahalesini engellemek amacıyla her iki tarafla da askeri işbirliğini sürdürmüştür (Sushentsov ve Neklyudov, 2020: 133). Böylece Rusya, Ermenistan-Azerbaycan rekabeti karşısında çatışmanın her iki tarafı için de ateşkese aracı, arabulucu ve silah tedarikçisi olarak hareket etmiştir. Rusya'nın çatışan taraflara silah sağlaması, rekabetin devam etmesinde kritik

derecede önemli olmuş ve dolayısıyla Rusya, bu çatışmada sonucu belirleyen olarak değil, bunun yerine oyun bozan (*spoiler*) ve mümkün kılıcı (*enabler*) olarak hareket etmiştir (Broers, 2015: 564).

Diğer yandan ABD, Rusya'nın "yakın çevre" politikasını açıklayıp Atlantikçi çizgiden Avrasyacı bir çizgiye geçene kadar Rusya'nın eski Sovyet topraklarında baskın bir aktör olabileceğini tahmin etmemiştir. Bu nedenledir ki ABD, 1993 yılına kadar Rusya'nın Kafkasya'daki enerji ve güvenliği dikkate alan politikalarından endişe etmemiştir (Kasım, 2012: 231). ABD, Azerbaycan'a karşı Ermenistan'ın güvenliğini sağlarken, diğer yandan Azerbaycan'ı iyi bir müttefik ve 11 Eylül saldırılarından sonra birliklerinin Afganistan'a taşınmasında bir hava koridoru olarak görmüştür (Yıldırım, 2012: 10). Bu yönde bir ABD yaklaşımı, Azerbaycan ile olan ilişkilerinin yanı sıra, Kongre'deki Ermeni lobisinin de tüm ABD yönetimlerinin Erivan ile dostane ilişkiyi sürdürmesinde etkili olmasıyla ilgilidir (Oskanian, 2013: 142). Diğer bir ifadeyle, Kongre'deki Ermeni lobisi, ABD'nin Ermenistan ile olan ilişkilerinde belirleyici rol oynamıştır. Bu bakımdan ABD, bir yandan Azerbaycan ile iyi ilişkiler geliştirirken diğer yandan da Ermeni lobisi nedeniyle Ermenistan ile ilişkilerini sürdürmeye dikkat etmiştir. ABD'den farksız bir biçimde Rusya'nın bölgeye yaklaşımı da çatışan tarafların her ikisini desteklemek şeklinde olmuştur. Böylece Rusya meseleyi kendi kontrolünde tutarak bölge üzerinde etkisini sürdürmeye dikkat etmiştir. Görüldüğü üzere gerek Rusya gerekse de ABD bir taraftan çatışan taraflar arasında bir denge sağlamaya çalışmakta diğer yandan da arabulucu olarak çatışma çözümünde yer almaktadırlar.

Moskova, özellikle 2008 yılında, Gürcistan üzerindeki gücünü kaybettikten sonra Erivan ve Bakü arasındaki dengeyi sürdürmeye dikkat etmiştir (Markedonov ve Suchkov, 2020: 188). Rusya'nın çatışma çözümüne yönelik hem Minsk sürecine destek vermesi hem de Ermenistan'ı kaybetmeyecek şekilde hareket etmesi, bölgedeki etkinliğinin, Dağlık-Karabağ sorunun varlığına bağlı olması ile ilgilidir. Rusya için Ermenistan, ABD'ye karşı bir denge unsuru olmuştur (Şıhaliyev ve Yılmaz, 2015: 35; Kazimirov, 2014: 300). Dağlık-Karabağ çatışmasının, Rusya'nın Güney Kafkasya'da siyasi ve askeri nüfuzunu artırmasına imkân sağlayacak şekilde ilerlemesi ise zaten sorunlu olan Rusya-ABD ilişkilerini daha da güçleştirmiştir (Cavanaugh, 2017: 5).

ABD'nin bölgeye yönelik temel endişesi, Rusya'nın Kafkaslar'da artmaya başlayan hâkimiyetiydi. Özellikle 2008 Gürcistan müdahalesinden sonra, Rusya'nın Ermenistan üzerindeki etkisi, bölgesel istikrar için tehlikeli görülmeye başlanmıştır (Kasım, 2012: 238). Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonraki birkaç yılda Rusya'yı bölgede istikrar sağlayıcı önemli bir aktör olarak gören ABD, Rusya'nın niyetinin ve "yakın çevre" politikasının bölgesel istikrara katkı sağlamayacağını ve Rusya'nın eski Sovyet cumhuriyetleri üzerinde kontrol sağlamak amacıyla askeri güç kullanmaktan çekinmeyeceğini fark etmesiyle değişmeye başlamıştır. Ülke içi kısıtlamalara rağmen ABD, meselenin çözümüne yönelik çabalarını yoğunlaştırmıştır. Ancak ABD Kongresi'ndeki Ermeni lobisi, ABD'nin Dağlık-Karabağ meselesini destekleyen girişimlerini engellemiştir. Çünkü herhangi bir anlaşma, Azerbaycan'a kıyasla Ermenistan tarafından daha fazla taviz anlamını

taşımaktadır (Kasım, 2012: 241). Bu bakımdan özellikle 2008 yılından sonra ABD için Rusya'nın faaliyetleri endişe verici olmaya başlamıştır. ABD her ne kadar çatışmanın çözümünden yana olsa da ABD Kongresi'ndeki Ermeni çoğunluk dikkate alındığında bunun mümkün olmadığını anlamaktadır.

Bu bağlamda, Soğuk Savaş sonrası dönemde birçok bölgede karşı karşıya gelen iki aktör olarak ABD ve Rusya, Dağlık-Karabağ meselesine yönelik çatışma çözüm sürecinde de kendi ilgi ve çıkarlarından ayrı bir çözüm ortaya koyamamıştır. Özellikle 2008 yılında Rusya'nın Gürcistan müdahalesi, ABD'nin bundan sonra Rusya'nın bölgedeki gücünü dengelemeye çalışan bir aktör olarak bölgedeki etkinliğini artırmasına yol açmıştır. Bu durum, çatışan tarafların çözüm sürecine şüpheyle yaklaşmasının yanı sıra çatışmanın uzun yıllar çözümsüz kalmasında da önemli rol oynamıştır. Diğer bir ifadeyle, Rusya ve ABD tarafından korunmaya çalışılan güç dengesi çatışma çözümünü geciktirmiştir. Güç dengesinin sağlanmasında ise çatışan taraflar olarak Azerbaycan ve Ermenistan'ın dış güçlere olan ihtiyacı belirleyici olmuştur.

Donmuş bir çatışma alanı olmasına karşın zaman zaman sınırda çatışmaların yaşandığı bölgede, en son 2016 yılında büyük bir hareketlilik yaşanmıştır. 2016 yılından sonra ise 2020'de Ermenistan saldırılarına Azerbaycan'ın karşılık vermesiyle çatışmalar yoğunlaşmıştır. Böylece Dağlık-Karabağ'da hareketlilik yeniden başlamış ve durum Azerbaycan ve Ermenistan arasında bir savaşı tetiklemiştir.

2020 yılında Dağlık-Karabağ'da yaşanan hareketlilik, güç dengesi sistemindeki değişime işaret etmektedir. Kurt'un (2021) da ifade etmiş olduğu gibi bu değişimin arkasında birçok faktör mevcuttur. Bunlardan bir tanesi, Minsk Grubu arabuluculuğunun çözüme yönelik bir sonuç vermemiş olmasıdır. Küresel aktörlerin çıkarları doğrultusunda hareket eden müzakerelerden tatminsiz ayrılan Azerbaycan için bu şekilde bir sonuca varılamayacağı algısı güçlenmiştir. Bu nedenle Azerbaycan, 2000'li yılların ortası itibariyle askeri inşa faaliyetleri yürütmeye başlamıştır. Diğer yandan, enerji kaynaklarının dış pazara nakli konusunda da güçlü bir Azerbaycan, Rusya karşısında avantajlı bir konuma ulaşmıştır. Ayrıca Azerbaycan, enerji üretimi ve sahip olduğu bölgesel ekonomik gücü ile de önemli bir aktör haline gelmiştir. Azerbaycan'ın gücünde meydana gelen göreceli artış, 2020 yılı savaşında Rusya'nın neden doğrudan Ermenistan safında yer almak yerine tarafsız kalmayı tercih ettiğini açıklamaktadır. Bu bağlamda, Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin'in arabuluculuğunda sağlanan barış anlaşması, doğrudan bölgede Azerbaycan'ın artan gücünün ve ayrıca Türkiye'nin de Azerbaycan'a yönelik desteklerinin sonucudur (Maynes, 2020) Böylece barış anlaşması ile çatışma çözümünün önemli bir aşaması gerçekleştirilmiştir.

Bu bağlamda, Dağlık-Karabağ meselesine yönelik barış anlaşmasının imzalanması bölgedeki güç dengelerinde Azerbaycan lehine meydana gelen değişimin sonucunu göstermektedir. Rusya ve ABD'nin destekleriyle devam eden çatışmalar ve bu nedenle iki aktörün bölgede etkinliğini koruduğu mücadele, Azerbaycan'ın askeri ve ekonomik anlamda güçlenmesi neticesinde sonuçlanmıştır. 28 yıldır çözüm bekleyen çatışmaya yönelik barış anlaşmasının imzalanması, çatışma çözümü açısından önemli bir gelişme olmakla birlikte barış anlaşmasının

imzalanmasının barışı her zaman mümkün kılmadığı göz önünde alındığında bundan sonraki sürecin barışın sağlanması adına önem teşkil ettiğini de belirtmek gerekmektedir.

5. Sonuç

Dağlık-Karabağ jeostratejik konumu itibariyle çatışmaların merkezinde yer almış, tarihsel süreçte bölgesel ve küresel aktörlerin ilgisini çekmiştir. Sovyetler döneminden kalan Dağlık-Karabağ meselesi, taraflar arasında zaman zaman çatışmaların yaşandığı donmuş bir çatışma alanı olarak uzun yıllar çözüm beklemiştir. Dağlık-Karabağ'ın stratejik konumu nedeniyle, taleplerinden vazgeçmeyen Azerbaycan ve Ermenistan, statükonun korunması ve çatışmanın çözümsüz kalması yönünde iki farklı pozisyonda ısrarcı olmuşlardır. Meselenin çözümüne yönelik AGİT Minsk Grubu arabuluculuğunda başlayan müzakere süreci ise çözüme yönelik önemli bir adım atamamıştır. Bu durum büyük ölçüde, Minsk Grubu eş başkanları olarak ABD, Rusya ve Fransa'nın çatışan taraflarla var olan ikili çıkarları nedeniyle, çözüme yönelik bir adım atma isteksizliğinden kaynaklanmıştır. Eş başkanlar kendi çıkarları doğrultusunda bölgeye yönelik yaklaşım benimsemişler ve çatışmaların devam etmesini bölgedeki etkinliklerinin devamı açısından gerekli görmüşlerdir.

Esasında Fransa, çözüme yönelik çok fazla ilgiye sahip olmaması nedeniyle aktif bir yaklaşım benimsememiştir. Fransa'nın aksine Rusya ve ABD, İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde süper güç konumları ve dünyanın birçok yerinde sahip oldukları çıkarları nedeniyle çok sayıda çatışmada arabulucu olarak hareket etmişlerdir. Arabuluculuk işlevleri ile iki süper güç çatışmaların sonucuna etki edebilmiştir. Öyle ki bu durum Dağlık-Karabağ çatışmasının çözüm sürecinde de belirginlik kazanmış ve Rusya ve ABD'yi bölgede politik oyuncular haline getirmiştir.

Rusya, meselenin çözümsüz ve kendi kontrolünde kalmasına dikkat ederken ABD çözümün sağlanması ve bu konunun Minsk Grubu'na bırakılması gerektiği üzerinde durmuştur. ABD, Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından Rusya'yı bölgede bir tehdit olarak görmemiştir. Barışın tesisini önceleyen ABD, her ne kadar görüşmelerde çözüme yönelik arabulucu olarak hareket etmişse de ABD'deki Ermeni lobisinin varlığı nedeniyle ABD'nin etkisi kısıtlanmıştır. Bu kapsamda, gerek Rusya gerek ABD çatışan tarafların her ikisine de destek sağlayarak bir yandan çatışmaların devam etmesinde etkili olurken diğer yandan da çözümün bir parçası olarak arabulucu olarak hareket etmişlerdir. Bununla birlikte özellikle 2008'de Rusya'nın Gürcistan'a müdahale etmesi ABD'nin Rusya'ya yönelik yaklaşımını değiştirmiş ve ABD bundan sonra bölgede Rusya'yı bir tehdit ve dengelenmesi gereken bir unsur olarak görmeye başlamıştır. Bu bakımdan Dağlık-Karabağ bir taraftan Rusya ve ABD'nin arabulucu olarak ön plana çıktıkları ancak diğer taraftan da çatışan tarafları desteklemek suretiyle mücadele verdikleri bir alana dönüşmüştür. Dağlık-Karabağ üzerinde sağlanmış olan bu güç dengesi, meselenin 2020 yılına kadar donmuş olarak devam etmesinde etkili olmuştur.

Bu bağlamda, arabuluculuk misyonunun Azerbaycan ve Ermenistan üzerinden küresel aktörlerin bölgeyi kontrol etmelerinde önem teşkil etmesi, bu misyonun işlevlerinin

bireysel olarak aktörlerin çıkarları nedeniyle nasıl sekteye uğradığını ortaya koymaktadır. Diğer bir ifadeyle, Rusya ve ABD tarafından sağlanan güç dengesi nedeniyle arabuluculuk işlevleri Dağlık-Karabağ'da sekteye uğramıştır. 2020 yılında Dağlık-Karabağ'da çatışmaların yeniden başlaması ile bölge tekrar hareketlilik kazanmıştır. Ancak bu kez Güney Kafkasya'da daha güçlü bir Azerbaycan faktörünün varlığı, bölgedeki güç dengelerinde değişime işaret etmektedir. Azerbaycan'ın giderek Kafkas coğrafyasında önemli bir aktör haline gelmesi, Rusya'nın 2020 Dağlık-Karabağ Savaşı'nda tarafsız kalmasında etkili olmuştur. Böylece Kafkaslar'da ekonomik ve askeri anlamda güçlü bir Azerbaycan 10 Kasım 2020'de barış anlaşmasının imzalanmasına giden süreçte belirleyici faktör olmuştur.

Kaynakça

- Aydın, M. (2012). Kafkasya'nın Değişen Dinamikleri: 1989-2012. *Kafkasya'da Değişim Dönüşüm: Avrasya Üçlemesi III*. M. Aydın (drl.). Nobel Yayınları, Ankara, 1-3.
- Bercovitch, J. & Jackson, R. (2020). *Yirmi Birinci Yüzyılda Çatışma Çözümleri: İlkeler, Yöntemler ve Yaklaşımlar*. (Çev. H. Özer), Adres Yayınları, Ankara.
- Broers, L. (2015). From "Frozen Conflict" to Enduring Rivalry: Reassessing the Nagorno Karabakh Conflict, *Nationalities Papers. The Journal of Nationalism and Ethnicity*, 43(4), 556-576. Doi: 10.1080/00905992.2015.1042852.
- Cavanaugh, C. (2017). *Renewed Conflict Over Nagorno-Karabakh*. Council on Foreign Relations, New York.
- Center for Security Studies (CSS) Analysis in Security Policy(2013). *Nagorno-Karabakh: Obstacles to a Negotiated Settlement (No: 131)*. CSS. Zurich.
- Cornell, S. E. (2001). *Small Nations and Great Powers: A Study of Ethnopolitical Conflict in the Caucasus*. Routledge Curzon, London.
- Croissant, M. P. (2007). U.S. Interests in the Caspian Sea Basin. *Comparative Strategy*, 16(4), 353-367. <https://doi.org/10.1080/01495939708403121>.
- Doğan, G. (2020). Dağlık Karabağ Meselesi: Bölgesel Güvenlik Dinamikleri Üzerine Bir Değerlendirme. *Güvenlik Çalışmaları Dergisi*, 22(2), 167-181.
- Erkan, A. Ç. & Eminoğlu, A. (2019). Dış Politikada Enerjinin Materyalleştirilmesi ve Rusya Federasyonu, *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 17(4), 316-333. <http://dx.doi.org/10.11611/yead.641097>.
- Freizer, S. (2014). Twenty Years After the Nagorno Karabakh Ceasefire: An Opportunity to Move Towards More Inclusive Conflict Resolution. *Caucasus Survey*, 1(2), 109-122. doi: 10.1080/23761199.2014.11417295.
- Gamaghelyan, P. (2010). Rethinking the Nagorno-Karabakh Conflict: Identity, Politics, Scholarship. *International Negotiation*, 15, 33-56. doi: 10.1163/157180610X488173.
- Gasparyan, A. (2019). Understanding the Nagorno-Karabakh Conflict: Domestic Politics and Twenty-five Years of Fruitless Negotiations: 1994-2018. *Caucasus Survey*, 7(3), 235-250. <https://doi.org/10.1080/23761199.2019.1674114>.
- Geukjian, O. (2012). *Ethnicity, Nationalism and Conflict in the South Caucasus, South Caucasus: Nagorno-Karabakh and the Legacy of Soviet Nationalities Policy*. Ashgate, USA.
- Hakala, T. (1998). The OSCE Minsk Process: A Balance After Five Years. *Helsinki Monitor*, 9(1), 5-14. <https://doi.org/10.1163/157181498X00015>.
- Huseynov, T. (2010). Mountainous Karabakh: New Paradigms for Peace and Development in the 21st Century. *International Negotiation*, 15(1), 7-31. doi: 10.1163/157180610X488164
- Kakachia, K. K. (2011). Challenges to the South Caucasus Regional Security Aftermath of Russian-Georgian Conflict: Hegemonic Stability or
- New Partnership? *Journal of Eurasian Studies*, 2(1), 15-20. doi:10.1016/j.euras.2010.10.005.
- Kasım, K. (2012). American Policy Toward the Nagorno-Karabakh Conflict and Implications for its Resolution. *Journal of Muslim Minority Affairs*, 32(2), 230-244. <https://doi.org/10.1080/13602004.2012.694667>.
- Kazimirov, V. (2014). *Peace to Karabakh: Russia's Mediation in the Settlement of the Nagorno-Karabakh Conflict*. Ves Mir Publishers, Moscow.
- Krüger, H. (2010). *The Nagorno-Karabakh Conflict A Legal Analysis*. Springer, New York.
- Kuduban, A. & Kaya, M. (2018). Karabağ Sorununa Uluslararası Güçlerin Yaklaşımları Üzerine Tarihsel Bir Değerlendirme. *Yüzyılda Eğitim Ve Toplum Eğitim Bilimleri ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(21), 923-949.
- Kurt, S. "2020 Karabağ Savaşı Bağlamında Donmuş Çatışma Alanlarını Yeniden Okumak", 28.01.2021, <https://ankasam.org/2020-karabag-savasi-baglamininda-donmus-catisma-alanlarini-yeniden-okumak/> (erişim tarihi: 28.01.2021).
- Markedonov, S. M. & Suchkov, M. (2020). Russia and The United States in the Caucasus: Cooperation and Competition. *Caucasus Survey*, 8(2), 179-195. <https://doi.org/10.1080/23761199.2020.1732101>.
- Maynes, C. "Rus Barış Gücü Dağlık Karabağ'da Yeni Statükoyu Oluşturdu", 31.12.2020, <https://www.amerikaninsesi.com/a/rusyanin-baris-gucu-daglik-karabagda-yeni-statukoyu-olusturdu/5720262.html> (erişim tarihi: 02.02.2021).
- Mitchell, C. R. (1981). *The Structure of International Conflict*. Mac-Millan, London.
- Moore, C. W. (2014). *The Mediation Process: Practical Strategies for Resolving Conflict*. Jossey Bass, San Francisco.
- Oskanian, K. (2013). *Fear, Weakness and Power in the Post-Soviet South Caucasus A Theoretical and Empirical Analysis*. Palgrave Macmillan, London.
- Öcal, M. (2017). Türkiye'nin Kafkasya Dış Politikası. S. Demir, P. Gürson ve A. Eminoğlu (ed.), *Türk Dış Politikası: Aktörler, Krizler, Tercihler, Çözümler*. Barış Kitap, Ankara, 593-629.
- Özerdem, A. (2013). *Barış İnşası Kuram ve Uygulaması*. Nobel Kitap, İstanbul.
- Özerdem, F. (2019). *Çatışma ve Barış Üzerine Temel Kavramlar: İçsel, Kişilerarası, Toplumsal ve Küresel Çatışma ve Barış Terminolojisi*. Kriter Yayınları, İstanbul.
- Öztarsu, M. F. (2012). Dağlık Karabağ Sorunu: Çözüm Arayışlarında Minsk Grubu ve Bölgesel Aktörlerin Rolü. N. Akyeşilmen (ed.), *Barışı Konuşmak: Teori ve Pratikte Çatışma Yönetimi*. ODTÜ Yayıncılık, Ankara, 239-260.
- Pashayeva, G. & Göksel, N. (2011). The Interplay of the Approaches of Turkey, Russia and the United States to the Conflict Over Nagorno-Karabakh. *Center for Strategic Studies*, Baku.
- Pokalova, E. (2015). Conflict Resolution in Frozen Conflicts: Timing in Nagorno-Karabakh. *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 17(1), 68-85. <https://doi.org/10.1080/19448953.2014.986378>.
- Sapmaz, A. & Sarı, G. (2012). Dağlık Karabağ Sorununda Azerbaycan Tarafından Kuvvet Kullanım Olasılığının Analizi. *Security Strategies Journal*, (15), 1-31.
- Söker, Ç. (2017). Dağlık-Karabağ Sorununun Çatışmayı Çözme Perspektifinden İncelenmesi. *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(16), 555-574. doi:10.9775/kauibfd.2017.027.
- Sushentsov, A. & Neklyudov, N. (2020). The Caucasus in Russian Foreign Policy Strategy. *Caucasus Survey*, 8(2), 127-141. <https://doi.org/10.1080/23761199.2020.1759888>.
- Şihaliyev, E. & Yılmaz, R. (2015). Ermenistan-Azerbaycan Çatışması: Çözüm Yolundaki Temel Sorunlar ve Gelecek Senaryoları. *Bilgi Strateji*, 7(13), 31-54.
- Tanrısever, O. F. (2019). Güç. *Devlet ve Ötesi: Uluslararası İlişkilerde Temel Kavramlar*. A. Eralp (drl.). İletişim Yayınları, İstanbul, 53-105.
- Taşkıran, H. (2018). SSCB Sonrası Türkiye Siyasasının Karabağ Mesaisi 1991-1994. *Bülis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(2), 1065-1071.

Touval, S. (1992). The Superpowers as Mediators. J. Bercovitch & J. Z. Rubin (Ed.), *Mediation in International Relations*. St. Martin's Press, New York, 232-248.

TRT Haber, "Azerbaycan-Ermenistan Geriliminde Sonuçsuz Kalan Diplomatik Çabalar", 30.09.2020, <https://www.trthaber.com/haber/dunya/azerbaycan-ermenistan-geriliminde-sonuc-suz-kalan-diplomatik-cabalar-519659.html> (erişim tarihi: 28.01.2021).

Üren, M. (2016). Çıkar ve Güç Dengesi Kısılcındaki Ahıska Türkleri Sorunu. *Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(2), 1-39.

Waal, T. de (2010). Remaking the Nagorno-Karabakh Peace Process. *Survival*, 52(4), 159-176. doi: 10.1080/00396338.2010.506830.

Wallensteen, P. (2002). *Understanding Conflict Resolution: War, Peace and the Global System*. Sage Publications, London.

Yıldırım, Z. (2012). US Foreign Policy Towards Azerbaijan: From Alliance to Strategic Partnership. *Alternatives: Turkish Journal of International Relations*, 11(4), 1-15.

Yılmaz, R. & İsmayilov, E. (2011). *Etnik Çatışma Teorileri Işığında Karabağ Sorunu (Rapor No: 37)*. Bilgesam. İstanbul.